

PSIHOLOŠKI PORTRET SLOVENCEV

JANEK MUSEK, ZNANSTVENO IN PUBLICISTIČNO
SREDIŠČE, LJUBLJANA 1994, 195 STRANI

Mirjana Ule

Prof. dr. Janek Musek je vodilni psiholog osebnosti in eden najplodovitejših piscev psiholoških del v Sloveniji; eno njegovih zadnjih del je knjiga Psihološki portret Slovencev. V okviru svojih raziskovanj o povezanosti osebnostnih značilnosti in vrednotami si je zastavil tudi zanimivo vprašanje, kakšne so psihološke značilnosti Slovencev.

Vprašanje o psiholoških značilnostih narodov so si zastavljali tudi nekateri drugi pomembni psihologi, vendar pa mu je prof. Musek dal nov poudarek in pomen. Svoja razmišljanja in raziskovalne rezultate o tej temi je zaokrožil v knjigi Psihološki portret Slovencev, s katero nadaljuje delo, ki ga je začel že dr. Trstenjak s svojo knjigo o slovenskem narodnem značaju.

Avtor je v knjigi predstavil analizo številnih podatkov o osebnostnih značilnostih Slovencev, ki jih je pridobil bodisi z analizo sekundarnih virov (že prej opravljenih raziskav) ali z lastnimi testiranjmi na populaciji srednješolcev in študentov. Muskova knjiga je visoko strokovno delo, njena odlika je tudi jasen in vsakomur pristopen jezik z veliko primeri.

Avtor se v svojih empiričnih raziskavah osebnostnih lastnosti Slovencev opira predvsem na znani Eysenckov hierarhični model osebnostnih lastnosti in na Cattellovo faktorsko analizo osebnostnih lastnosti. Ta modela sta medsebojno dokaj primerljiva, s tem da daje Cattellov model bolj podrobno tipologijo osebnostnih potez, Eysenckov model pa daje globalni pogled na ravni treh osnovnih osebnostnih dimenzij (introvertnost-ekstravertnost, čustvena stabilnost-čustvena labilnost, trdost-blagost). Eysenckove dimenzije osebnosti dokaj dobro ustrezajo t.i. sekundarnim faktorjem v Cattellovi faktorski tipologiji osebnostnih potez.

V knjigi so najprej predstavljene teoretske osnove pojma socialni oz. nacionalni značaj (narodnostna zavest, identiteta in samopodoba, narodnostni značaj-predsodki in resnica, psihološko preučevanje velikih skupin in skupnosti). Avtor nam predstavi pojem osebnostnega prostora in njegove dimenzije in preide h komparaciji podatkov o osebnostnih značilnostih Slovencev in drugih narodov (primerja nas zlasti z

zahodnoevropskimi narodi in Američani). Pri tem uporabi še en model osebnostnih potez (Freiburški osebnostni vprašalnik), ki vsebuje 12 pomembnih osebnostnih lastnosti.

Eden glavnih rezultatov avtorjeve obsežne in diferencirane analize statističnih podatkov o osebnostnih potezah Slovencev je demistifikacija predstav o "slovenskem" narodnem značaju, ki jih gojimo že dolga desetletja, če ne stoletja. Avtor navaja, da med Slovenci vladajo trije močni avtostereotipi: o slovenski introvertnosti in depresivnosti, o slovenski discipliniranosti, storilnosti naravnosti in marljivosti ter o slovenski neagresivnosti, ponižnosti in premajhni samozavesti ("hlapčevski" sindrom). Od vseh treh avtostereotipov je bil (in je) za Slovence najbolj "usoden" prav zadnji.

Musek v svoji komparativni analizi osebnostnih potez Slovencev in drugih narodov sicer potrди relativno močno težnjo k introvertnosti ter storilnostno naravnost Slovencev, vendar pa povsem zavrne tretji avtostereotip o "ponižnosti" Slovencev. Iz njegovih podatkov in ugotovitev namreč izhaja, da Slovenci/ke gojimo visoko stopnjo agresivnosti, dominantnosti, uporništvu, brezobzirnosti, sebičnosti, odpora zoper avtoritete, težnje po neodvisnosti, pa tudi dogmatizma in avanturizma. Po avtorjevem mnenju je prav sindrom hlapčevstva zakrinkana oblika psihotizma.

Ljudje, ki so podredljivi in poslušni, se pač ne bodo pritoževali, če so potisnjeni v podrejeno vlogo. Nasprotno pa se pri dominantnih osebah, ki jih drugi tlačijo, temu krčevito upirajo in - če se jim to dalj časa ne uspeva - razvijejo predstavo o sebi kot "hlapčevskih". Po avtorjevem mnenju zadnje velja ravno za Slovence. V nenehnih soočenjih z močnejšimi sosedi smo namreč razvili izjemno trdovratnost v obrambi svoje narodnostne identitete. Težnja po neodvisnosti, uveljavitvi in potrditvi se je pri Slovencih prekrila z introvertno zadržanostjo. Kaže pa se tudi v nekaterih negativnih potezah Slovencev (pomanjkanje čuta za sodelovanje, zavist, egoizem) in v težnji k avtodestruktivnosti (samomorilnost, alkoholizem).

V knjigi najdemo tudi zanimivo analizo razlik v socialnem značaju po posameznih regijah v Sloveniji. Avtor pokaže, da so intranacionalne razlike ravno tako pomembne kot mednacionalne, kar pomeni, da podatkov o nacionalnem značaju res ne moremo avtomatsko prenašati na vse ali na večino Slovencev. Po drugi strani pa to dejstvo potrjuje že znano ugotovitev o veliki notranji razčlenjenosti slovenskega geografskega, narodnostnega in jezikovnega prostora ter o velikih vplivih sosednjih narodov na Slovence, ki živijo v obmejnih območjih.

V sklepnem poglavju Musek postavi nekaj domnev o možnih spremembah osebnostnih profilov zaradi nedavno priborjene neodvisnosti in splošne osamosvojitve slovenskega naroda. Meni, da se utegne nekoliko znižati slovensko povprečje psihotizma in nevroticizma (zlasti depresivnosti) in morda nekoliko povečati stopnja ekstrovertnosti. Seveda ob predpostavki, da ne bo novih, izrazito neugodnih sprememb, ki bi zavrle in preprečile ta proces. Ti premiki pa ne bodo prav veliki, ker "osebnostni mlini meljejo počasi in povsem neverjetno je, da bi se lahko temeljne značilnosti slovenskega osebnostnega profila bistveno spremenile" (str. 186).

Pomemben teoretičen problem raziskovanja psiholoških značilnosti narodov je vprašanje, ali in kako lahko prenašamo psihološke lastnosti, ki so značilnost posameznikov, na molarne celote, kot so skupine ali narodi. S tem vprašanjem so se ukvarjali že mnogi psihologi in teoretiki družbenih ved. Musek upravičeno zavrača posplošen govor o "nacionalnem značaju" in raje govori o tipičnih potezah posameznikov, ki pripadajo določenemu narodu, npr. Slovencem. Šele ko ugotovimo, da so določene tipične osebnostne značilnosti in pripadnost isti socialni skupnosti med seboj bistveno povezane, npr. zaradi zgodovinskih ali kulturnih razlogov, lahko utemeljeno trdimo, da gre za poteze, ki karakterizirajo psihološki značaj te skupnosti.

Musek predstavlja v knjigi nekaj hipotetičnih razlag teh značilnosti, npr. psihoanalitsko razlago, Trstenjakovo razlago s pomočjo občutka "majhnega" in "mejnega" naroda pri Slovecih in teorijo osebnostno-kulturne konvergence, vendar se zaveda, da so to le osnutki razlag. Zato je Muskova knjiga lahko dober začetek za vrsto raziskav na področju sociologije, kulturologije, zgodovine, ki bi dodatno osvetlile vzroke za izoblikovanje in utrditev podanih osebnostnih značilnosti Slovencev kot tipičnih ali prevladujočih osebnostnih potez.